

STUDIMI I IMAZHIT NË LETËRSI

Arlind FARIZI¹

^{1*} Department of Albanian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

*Corresponding author e-mail: arlind.farizi@unite.edu.mk

Abstrakt

First, let's look at the researchers Rene Wellek and Austin Warren, to see their thoughts on the image: "Images are a topic that belongs to both psychology and literary studies. In psychology, the word "image" means a mental reproduction, a memory, of a past sensory or perceptual experience, not necessarily visual. Francis Galton's pioneering research, in the 1880s, attempted to discover how far people could visually reproduce the past and found that people varied greatly in their degree of visualization. But images are not only visual. The classifications of psychologists and aesthetes are numerous. There are not only "gustatory" and "olfactory" images, but there are thermal images and pressure images ("kinesthetic," "haptic," "empathic"). There is an important distinction between static and kinetic (or "dynamic") images.

Keywords: images, literature, otherness, alter ego, imagology.

Hyrje

Mendimet se imazhologjia ende nuk e ka fituar statusin prestigjioz, që gëzojnë fushat e tilla: si intertekstualiteti, intermedialiteti apo studimet e letërsisë botërore brenda letërsisë krahasuese, mund të thuhet lirshëm se koha imazhologjike po vjen. Ajo mbështetet në dy prej faktorëve më të papërsëritshëm që mund t'i gëzojë një nëndisiplinë shkencore, siç është, fjala vjen, Tjetri dhe imazhi. Në qoftë se imazhologjia e shekullit njëzetë e një është zhvilluar në një fushë mjaft të dukshme shkencore, siç është "ambivalenca e imazhologjisë", ashtu siç mendon Ruthner, atëherë perspektiva e mendimit akademik për imazhologjinë është në anën e saj. Por, në konkretizim të fushës me të cilën merret imazhologjia do të nisemi nga qëndrimet e Joep Leerssen, i cili vë në dukje:

"Imazhologjia trajton një grup specifik të karakterizimeve dhe attributeve: ato jashtë fushës së fjalive të raportit të testueshëm ose deklaratave të fakteve. Këta quhen këtu të imagjinuar. Deklarata "Franca është republikë" në vetvete nuk është e imagjinuar; thënia "Francezët janë individualistë lirisht" është e imagjinuar. Demarkacioni ndërmjet diskursit të imagjinuar dhe deklaratës së raportit të testueshëm nuk është gjithmonë i qartë dhe ndonjëherë kërkon mendjemprehtësi interpretuese nga ana e studiuesit. Në përgjithësi, ligjërimi i imagjinuar, (a) veçon një komb nga pjesa tjetër e njerëzimit, si disi të ndryshëm ose 'tipik', dhe (b) artikulon ose sugjeron një motivim moral, kolektiv-psikologjik për tipare të caktuara shoqërore ose kombëtare. Diskursi i imagjinuar ka të bëjë veçanërisht me shpjegimin karakterologjik të dallimeve kulturore."²⁵⁹

²⁵⁹Vepër e cituar, f. 27-28.

<https://doi.org/10.62792/ut.albanologjia.v13.i25-26.p3346>

Imazhotipet dhe konceptet tjera imazhologjike

Duke u përqendruar në specifikat e dallimeve, në përkufizimin e imazhotipeve, stereotipeve e koncepteve tjera të ndërlidhura që mund të sintetizohen përmes konceptit gjithëpërfshirës në kuadër të imazhologjisë, do të mund të nxjerrim edhe përfundimet përkatëse në interpretimin e tekstit artistik. Kreativiteti i imazheve i ndërthurur nëpërmjet ndërgjegjes imagjinare është lehtësisht i perceptueshëm, siç mund ta shohim në trajtimin e ndërsjellë mes etnive dhe përkatësive tjera kombëtare e shoqërore. Imazhet në mendjen tonë quhen imazhotipe të cilat mund të përdalohen në autoimazhetipe dhe heteroimzhotipe. Në këtë drejtim mund të sjellim edhe shembuj të imazhotipeve, që janë në gjendje për të gjeneruar imazhe që ndërlidhen me burrinë (Don Juan, Kazanova) e lloje tjera të pafundme.

Në lidhje me kahun për t'ju atribuar karakteristika apo edhe karaktere të veçanta shoqërive, racave ose 'kombeve' të ndryshme, Joep Leerssen mendon se një qasje e tillë është një praktikë shumë e vjetër dhe shumë e përhapur. Vlera e paracaktuar e komunikimeve të njerëzve me kultura të ndryshme duket se ka qenë etnocentrike, në atë që çdo gjë që devijonte nga modelet e zakonshme është "Tjetërsia" si një habi, një anomali, një singularitet. Regjistrime të tilla etnocentrike të dallimeve kulturore kanë tentuar të shtresohen në nocion që, ashtu si personat, kombet e ndryshme, kanë secili veçoritë dhe "karakterin" specifik – megjithëse, ai term, në vetvete, është historikisht më kompleks sesa mund të mendohet në fillim.²⁶⁰

Tutje Leerssen gjykon se imazhologjia është ritmi Wellek, jo një formë e sociologjisë; Qëllimi i tij është të kuptojë një diskurs përfaqësimi dhe jo një shoqëri. Ndërkohë që është e qartë se atributet aktuale në lidhje me një komb të caktuar janë trope tekstuale dhe jo të dhëna sociologjike ose antropologjike. Konteksti kulturor në të cilin artikullohen këto imazhe dhe nga e kanë origjinën, është një praktikë diskursive, jo një kolektivitet themelor, e lëre më një opinion publik "kombëtar". Kontekstualizimi historik, është gjithashtu i nevojshëm. Tekstet letrare nuk mund të interpretohen në një vend të përjetshëm, estetik, kurrë-kurrë.²⁶¹

Studimi i tjetrit si përfaqësim letrar

Imazhologjia letrare erdhi për t'i shërbyer përfaqësimit letrar të Tjetrit, apo të huajit, në letërsinë kombëtare. Kohët e fundit, imazhologjia është zgjeruar ose fusha e saj e analizës është vetë-përfaqësimi letrar i identitetit kombëtar. Më konkretisht, imazhologjia këmbëngul të identifikojë në tekstin letrar shënjeshtër diskursiv dhe identitete të shoqërive, grupeve a individëve në pikëvështrime të ndryshme të imazhotipeve. Ajo bartë ide, veprim stereotipe të përfaqësuar prej një mentaliteti a prej identiteti. Duke iu qasur Gadishullit Ballkanik nga një kënd i veçantë studiuesja, Maria Todorova, është në kërkim të identifikimit të imazhit, të mënyrës se si ndërtohet dhe mirëmbahet ai, që është një shqetësim kryesor i kërkimeve imazhologjike.

Në anën tjetër, me ndërlidhjen e fushës së imazhologjisë dhe të narratologjisë, Miłosz Wojtyna, e ngre rëndësinë e domosdoshme për narratologjinë, e cila synon gjithëpërfshirjen ndaj vizualitetit dhe imazhit si faktorë vendimtarë në kulturën bashkëkohore. Duke pranuar dhe përshkruar këtë zhvendosje paradigmatisht, ai konstaton se narratologjia - nëse dëshiron të ruajë fokusin e saj të gjerë - jo vetëm që duhet të vazhdojë zgjerimin transmedial, por duhet të lidhet edhe më ngushtë me imazhologjinë. Më tutje thekson se në mbështetje të fokusit të saj semantik dhe strukturor, narratologjia duhet të pranojë dhe të nxjerrë në pah faktin se imazhet nuk janë vetëm përbërës strukturorë shtues të gjuhës, por edhe gjenerues semiotikë, semantikë të vetë materialit narrativ.

²⁶⁰Po aty, f. 17.

²⁶¹Po aty, f. 28.

Tekstualiteti i imazhit, përfytyrimi i teksteve, vizualizimi i ligjërimit, diskursiviteti i vizualitetit - shkrirja e koncepteve që rrethojnë vendin e askujt midis imazhologjisë dhe narratologjisë, Bildwissenschaft dhe Erzähltheorie (Gjermania është me të vërtetë një vend i rëndësishëm për të dyja fushat), është tregues se sa me hezitim bashkëpunojnë të dy disiplinat.²⁶² Mirëpo, përcaktimin e fushës së studimit të imazhologjisë letrare – dhe, veçanërisht, të komparatistët – e përcakton më saktë dhe më mirë Joep Leerssen. Sipas tij imazhologjia letrare e studion origjinën dhe funksionin e karakteristikave të vendeve dhe popujve të tjerë, siç shprehen tekstualisht, veçanërisht në mënyrën se si ato paraqiten në vepra letrare, drama, poezi, libra udhëtimesh dhe ese. Ai nuk e përkufizon imazhologjinë letrare si një specializim të ri shkencor, por një mënyrë e re për të bërë një pyetje të kahershme, e cila mund të përfshijë filozofë, psikologë, sociologë dhe studiues të letërsisë.

Imazhi i tjerit

Imazhologjia letrare nuk ndalet vetëm në aspekte të mendimit mbi të cilat imazhi dhe Tjetri janë përcaktues në marrëdhëniet midis kombeve. Studimi imazhologjik duhet të përfshijë detyrimisht edhe thirrjen artistike, temat, ligjërimin estetik e deri në zbërthimin e proceseve që ndërlikohen brenda shumësisë së tekstit, kontekstit dhe intertekstualitetit. Imazhologjia nuk mund të mos përfshihet gjerësisht në bashkëpunim me të gjitha teoritë dhe metodat letrare, në varësi të studimit letrar që ajo e mbarështron.

Meqenëse ndërgjegjja imagjinare përqendrohet fuqishëm në formësimin dhe dekodimin e imazheve artistike të një krimi letrar, Tjetri krijon lidhshmëri gjithëpërfshirëse dhe shprehëse të intuitës estetike drejt finalizimit të një figura, të një karakteri a shtate të caktuar letrare. Imazhologjia letrare nëpërmjet studimeve mbi letërsinë artistike do t'i ripërkufizojë vlerësimet mbi letërsinë në shumë drejtime. Shtresimet imazhologjike ofrojnë perspektivë të përmasave kuptimore e artistike, të cilat kanë mbetur të pa shijuara gjer më sot, pa çka se ato ishin aty, duke e pritur imazhologjinë letrare.

Nuk është e debatueshme e vërteta se imazhologjia, që në lindjen e saj, e pati trajtimin e një fëmije të paligjshëm. Ideja dhe koncepti i saj që në fillim përthente dritë mbi hapësira të letërsisë të cilat më parë kishin qenë të hirta. Natyra e saj studimore, qoftë nga letërsia botërore, krahasimtare e deri në rrafshin teorik e metodologjik, u hap në komunikim në veten dhe me fusha tjera të mendimit shkencor. Ndër të parët që e ndjeu këtë shpërthim në fushën e letërsisë ishte Rene Wellek. Mirëpo, duke qenë se ai tashmë e kishte ndërtuar perandorinë e mendimit letrar, e priti me skepticizëm novatorizmin e studimit dhe mospajtimi i tij u ndërlidh te natyra e imazhit.

Në të vërtetë kërkimi letrar me të cilin punonte imazhologjia, siç do të konstatonte Hugo Dyserinck, jo vetëm që u bë, në planin afatgjatë, provinca kërkimore par excellence e të gjithë letërsisë krahasuese, por, për më tepër, ajo u bë një fushë e veçantë, që premntonte të krijonte një urë lidhëse me shkencat e tjera njerëzore në mënyrë që të zgjidhte probleme.²⁶³ E vërteta shkonte edhe më tutje sesa vetëm të “zgjidhte probleme”, çka do të thotë se imazhologjia nuk ishte duke ardhur në botën e mendimit letrar, mbi të gjitha, me misionin e saj prej një natyre ‘bamirësie’, por natyra e saj është thellësisht dhe thelbësisht kreative.

Ajo, në të njëjtën kohë, dëshmoi fuqinë e përzgjedhur të botëkuptimit të vet për të ndërtuar frymë të re përbrenda gjithësisë letrare dhe jo vetëm, siç do të shohim konkretisht nga ky studim mbi imazhin e Tjetrit të huaj në letërsinë e shekullit të XX-të të shqiptarët. Hulumtimet dhe kërkimet e fushës së imazhologjisë në ndërlidhje dhe shkëmbim me shumë nëndisiplina të tjera, në rrafshin teorik e metodologjik letrar, do të japin rezultate tjera në fushën e kritikës letrare në

²⁶² Miłosz Wojtyna, “Narratology and Imagology”, Tekstualia, no. 1 (2018) : 144,

https://www.academia.edu/78853274/Narratology_and_Imagology?f_r=21796, qasur më 03/09/2021

²⁶³ Vepër e cituar, f. 3.

radhë të parë (fjala është në këtë rast për letërsinë shqiptare), të teorisë dhe të historisë së letërsisë shqipe në raport me konkluzionet e letërsisë shqiptare të shekullit XX-të. Me fjalë të tjera, studimi imazhologjik mbi imazhin e Tjetrit të huaj në këtë rast, do të hapë horizonte të reja në hapësirën e mendimit letrar, i cili në mënyrë të vetvetishme do të hapë shumë mëdyshje mbi mendimet paraprake. Por, në këtë rast imazhologjia nuk do të na ndihmojë të zgjedhimin vetëm ‘probleme letrare’, ajo do të hapë perspektivë tjetër studimi.

Të studiosh letërsinë përmes imazhologjisë

Në këtë drejtim, në natyrën e letërsisë shqiptare do të hapet një mundësi Tjetër, që ndërlidhet drejtpërdrejt me temën dhe kuptimin e saj, me situata, figura, karaktere e deri te meditimet dhe përsiatjet letrare si fenomene e procese të mendimit letrar. Sado që imazhologjia nuk është sfiduar ende fuqishëm në rrafshin e vlerës artistike të letërsisë botërore apo të asaj krahasimtare, ajo, në këtë drejtim, do të ketë shpërthimin e radhës mbi komunikimin dhe shkëmbim intensiv të thirrjes artistike.

Por, njëra prej vlerave të peshuara rëndë në fushën e imazhologjisë është e dhëna se ajo i bën të papërshtatshme format dhe trajtat e shumë klisheve të standardizuara në rrafshin e teorisë letrare, e sidomos te kritika letrare, e cili është zhytur në monotonin teorike të mendimit e nuk është duke dalë dot matanë. Në të vërtetë ajo është duke e përsëritur vetveten, siç bëjnë shumë autorë letrarë me përkthimin e *Poetics*-ën e Aritotole-it. Duke e marrë rolin dhe pozicionin, çfarë e ka estetika në kuadër të filozofisë, imazhologjia do të zërë vendin e ngjashëm në kuadër të letërsisë, veçmas te rrafshi i shtirjeve artistike, krahas zhvillimeve teorike të mendimit. Ndaj do të mund të kuptohet edhe pozicioni i Wellek-ut, i cili merr qëndrim në kontestimin e thelbit të imazhologjisë. Dyserinck e kapi ‘hilen’ e tij:

“Siç e dini, studimi i “imazheve” dhe “mirazheve” në atë kohë është sulmuar dhunshëm nga René Wellek dhe disa nga ndjekësit e tij, përkatësisht nga epigonet, në kuadrin e betejës franko-amerikane midis komparatistëve, lidhur me metodat tona të kërkimit. Pikërisht mundësitë dhe ambiciet ndërdisiplinore të imazhologjisë, nuk i pëlqenin aspak. Për të ky ishte “më tepër një studim i opinionit publik i dobishëm, për shembull, për një drejtor programi në Zërin e Amerikës.” Ose më seriozisht: ishte “psikologji kombëtare, sociologji...” e kështu me radhë. Në fakt, ai nuk donte të njihte legjitimitetin e një kërkimi të tillë si pjesë e një koncepti më të gjerë të studimit të letërsisë. Baza e këtyre deklaratave negative qëndronte, natyrisht, në Formalizmin Rus dhe në parimet e Kritikës së Re dhe të ashtuquajturit “studim i brendshëm i letërsisë.”²⁶⁴

Mbi njërin ndër arsyt e rëndësishme se imazhologjisë dhe të punës së saj dhanë kontribut të çmuar edhe studiuesit Manfred Beller e Joep Leerssen. Ata mendonin se përhapja e eseve teorike mbi imazhologjinë dhe metodat dhe përkufizimet e saj ka dy arsye të dukshme:

“Së pari, disiplina të ndryshme në shkencat humane janë të interesuara se si i përfaqësojmë të tjerët, popujt dhe vendet e huaja; kjo lëndë komplekse në mënyrë të pashmangshme do të ngrejë pyetje dhe tema kërkimore në shumë disiplina dhe specializime.”²⁶⁵ Natyrisht se kjo ishte një ndërhyrje tepër e rëndësishme që do t’i qëndrojë kohës, sepse lloji etnik, kombëtar i konsoliduar tashmë në shtet, nuk do të mund ta mposhtet.

Ky konsolidim është freskia e globalizmit edhe në perspektivë, sepse globalizmi mund të rrojë jo nga fuqia e kapitalit, ajo nga kjo fuqi e ka të imponuar komunikimin dhe shkëmbimin, pra, jo nga aspekti ekonomik i saj, pavarësisht se është prodhim i saj, por nga fuqia e respektimit të diversitetit të shteteve sovrane, ashtu siç do të ketë të imponuar domosdoshmërisht, fjala vjen, edhe kujdesin ndaj klimës globale të planetit.

²⁶⁴Po aty, f. 3.

²⁶⁵Po aty, f. 10.

Sado anësor që të jetë efekti i shumëllojshmërisë së shteteve brenda globalizmit, ai do të jetë vendimtar për funksionimin e tërësisë. Të gjitha përfundimet Tjera do të shkonin drejt shkatërrimit të bukurisë së racës njerëzore, e cila fundamentin e humanizmit të vet e ka në diversitetin e racave, të etnive, të gjuhëve, të feve, të kulturave. Çfarë do të ishte një globalizëm pa qytetërimet dhe pa llojllojshmërinë e tyre?! Çfarë do të ishte bota pa shumësinë e kulturave të popujve?! Çfarë do të ishte bota nesër pa kulturën japoneze dhe qytetërimin e saj përkatës?! Çfarë do të ishte bota nesër pa kulturën italiane dhe qytetërimin e saj përkatës?! Çfarë do të ishte bota nesër pa kulturën gjermane dhe qytetërimin e saj përkatës?!

Çfarë do të ishte bota nesër pa kulturën franceze dhe qytetërimin e saj përkatës?! Çfarë do të ishte bota nesër pa kulturën angleze dhe qytetërimin e saj përkatës?! Çfarë do të ishte bota nesër pa kulturën amerikane dhe qytetërimin e saj përkatës?! Çfarë do të ishte bota nesër pa kulturën egjiptiane dhe qytetërimin e saj përkatës?! Çfarë do të ishte bota nesër pa diversitetin e kulturave ballkanike dhe qytetërimin e tyre përkatës?! Një hiç! Një monotonë për të pagatitur vetëvrasjen e njerëzimit! Dhe arsyeja:

“E dytë, që do ta potencojnë studiuesit Manfred Beller e Joep Leerssen, është interesi posaçërisht letrar dhe komparatist që ka filluar të shfaqet vetëm kohët e fundit nga margjinalizimi i tij i imponuar nga Wellek dhe duhet të marrë parasysh, jo vetëm bashkekzistencën komplekse të shumë filologjive që shtrojnë çështje imazhologjike në metoda dhe qasje të ndryshme të zhvilluara në disiplinat fqinje.”²⁶⁶ Ata vazhdojnë tutje në argumentimin e fushës dhe kriterit multidisiplinor, si bazë të shtrirjes së imazhologjisë e cila ofron “një kontribut të gjallë dhe emocionues në përpjekjet kolektive të të gjitha shkencave njerëzore. Periudha e iluminizmit dhe tematizimi romantik i historisë dhe identitetit kombëtar luan një rol kryesor në këtë fushë,”²⁶⁷ duke e ndërlidhur atë veçmas me popujt e vendeve të ndryshme në kohë dhe hapësirë të ndryshme:

“Që nga koha e poezisë klasike më të hershme e në vazhdim, është zhvilluar një traditë topoi²⁶⁸ në lidhje me karakteristikat e popujve dhe vendeve të ndryshme. Teknika origjinale e tematikës së vonë-klasike e arsyetimit ligjor (më vonë një mjet i rëndësishëm stilistik gjatë Mesjetës, humanizmit dhe barokut deri në shekullin e tetëmbëdhjetë), bëhet bartësi më domethënës i informacionit stereotip dhe paragjykimëve për popujt dhe grupet e tjera shoqërore në forma të klisheve. Megjithatë, duhet të kuptojmë se në kritikën imazhologjike si aktuale në disiplina të ndryshme, një grup terminologjik i gjerë duke përfshirë toposin, të zakonshmen, paragjykimet, stereotipet, imazhotipe, klishe etj., aplikohet pak a shumë si sinonim, shpesh pa dallim konceptual të përkufizimit të saktë.”²⁶⁹

Duke shkruar mbi kuptimin dhe perceptimin e imazhit tek autorët e shekullit shtatëmbëdhjetë, të cilit kishin përcaktime paraprake mbi përgjegjësitë që ata kishin, Jean-Paul Satre-i, në librin *What is literature?*, thekson se autorët e shekullit të shtatëmbëdhjetë kishin një funksion të caktuar, sepse iu drejtuan një publiku të shkolluar, rreptësisht të kufizuar dhe aktiv, i cili ushtronte kontroll të përhershëm mbi ta. Të panjohur nga njerëzit, detyra e tyre ishte të pasqyronin imazhin e tyre tek elita që i mbështeti. Por, ka shumë mënyra për të pasqyruar një imazh: disa portrete janë në vetvete sfida sepse janë bërë nga jashtë dhe pa pasion nga një piktor që refuzon çdo bashkëpunim me modelin e tij. Megjithatë, që një shkrimtar thjesht të krijojë idenë e vizatimit të një portreti-sfidë të lexuesit të tij të vërtetë, ai duhet të jetë i vetëdijshëm për një kontradiktë midis tij dhe publikut, domethënë, ai duhet të vijë te lexuesit e tij nga jashtë dhe duhet t'i marrë parasysh ata.

²⁶⁶Po aty, f. 10.

²⁶⁷Po aty, f. 13.

²⁶⁸Topoi – në greqishten e vjetër nënkupton vend, vend të përbashkët, temë, ndërsa në latinisht i referohet metodës së zhvillimit të argumenteve.

²⁶⁹Vepër e cituar, f. 7-8.

Duke mos shkruar në mënyrë të drejtpërdrejtë për imazhin dhe Tjetrin, Sartre-i në të vërtetë e bën këtë tërthorazi në mënyrë të përsosur. Tutje vazhdon mendja e tij e ndritur që e kishte dobësi ‘majtizmin ekzistencial’ se e habit atë ose duhet të ndiente ai respektin e habitur të mendjeve të panjohura (minoritetet etnike, klasat e shtypura, etj.), që rëndojnë mbi shoqërinë e vogël, që ai krijon me ta. Ja nga ky mendim del njëra prej preokupimeve më të mëdha të imazhologjike dhe perspektiva e saj. Për të konstatuar se në shekullin e shtatëmbëdhjetë, duke qenë se publiku virtual nuk ekzistonte, duke qenë se artisti pranoi pa kritika ideologjinë e elitës, ai e bëri veten bashkëpunëtor të publikut të tij. Asnjë shikim i panjohur nuk e shqetësonte atë në lojërat e tij. As prozatorin e as poetin nuk e shanë. Ata nuk duhej të vendosnin me çdo vepër se cili ishte kuptimi dhe vlera e letërsisë, pasi kuptimi dhe vlera e saj ishin të fiksuara nga tradita.²⁷⁰

Përfundimi

Në përfundim të këtij studimi pajtohem se mendimi Sartre-i nuk ngurron të mbroj mendimin se letërsia e traditës nuk duhej të prekej, pasi ajo ishte e vendosur nga tradita. E vërteta e letërsisë është se ajo duhet të lexohet në të gjitha kohët e veta, rrjedhimisht në mënyrë të vetvetishme lexuesit e epokave kanë gjykimin e tyre të pavarur nga tradita për Gilgameshin, për Homerin, për Eskilin e me radhë. Jo gjithçka ‘vjetërsia e kohës’ e bën me shije. Nuk mund ta ndalohet perspektiva epokale e lexuesit (të rëndomtë apo të avancuar) të mos e pëlqej, ta kontestojë apo të mrekullojë krijimi klasik i traditës. Në të vërtetë edhe në këtë ballafaqim lind nevoja e studimit shumëdisiplinor i imazhologjisë mbi imazhotipe dhe reflektime tjera përfaqësuese deskriptive.

“Një keqkuptim i zakonshëm duhet të hiqet. Letërsia “imagjinare” nuk ka nevojë të përdorë imazhe. Gjuha poetike përshkohet me imazhe, duke filluar me figurat më të thjeshta dhe duke kulmuar në sistemet mitologjike gjithëpërfshirëse të Blake ose Yeats. Por, imazhet nuk janë thelbësore për deklaratën imagjinare dhe për rrjedhojë për shumë letërsi. Ka poezi të mira krejtësisht pa imazhe, madje ka edhe një “poezi të deklaratës”. Për më tepër, imazhet nuk duhet të ngatërrohen me krijimin e imazhit aktual, sensual, vizual. Nën ndikimin e Hegelit, estetët e shekullit të nëntëmbëdhjetë si Vischer dhe Eduard von Hartmann argumentuan se i gjithë arti është “shndritja sensuale e idesë”, ndërsa një shkollë tjetër (Fiedler, Hildebrand, Riehl) foli për të gjithë artin si “dukshmëri e pastër”.

Por, shumë vepra të mëdha nuk ngjallin imazhe sensuale, ose, nëse e bëjnë, e bëjnë këtë vetëm rastësisht, herë pas here, dhe, me ndërprerje. Edhe në përshkrimin e një personazhi imagjinar, shkrimtari mund të mos sugjerojë fare imazhe vizuale. Vështirë se mund të përfytyrojmë ndonjë nga personazhet e Dostojevskit ose të Henri Xhejmsit, ndërkohë që mësojmë të njohim plotësisht gjendjen e tyre shpirtërore, motivimet, vlerësimet, qëndrimet dhe dëshirat e tyre. Më së shumti, një shkrimtar sugjeron një skicë të skematizuar ose një tipar të vetëm fizik - praktikën e shpeshtë të Tolstojt ose Thomas Mann-it. Fakti që kundërshtojmë shumë ilustrime, ndonëse nga artistë të mirë dhe, në disa raste (p.sh. të Thackeray), madje edhe nga vetë autori, tregon se shkrimtari na paraqet vetëm një skicë të tillë të skematizuar që nuk është menduar të plotësohet hollësisht.

Referencat

- [1] Eko, Umberto. *Për letërsinë*. Tiranë: Dituria, 2022.
- [2] Eko, Umberto. *Struktura e munguar*. Prishtinë: 1996.
- [3] Heidegger, Martin. *Being and Time*. USA: Blackwell, 1962
- [4] Kant, Immanuel. *The critique of pure reason*. London: Penguin Books, 2008.
- [5] Kapuscinski, Ryszard. *Tjetri*. Tiranë: Papirus, 2017.

²⁷⁰Jean-Paul Sartre, *What is literature?*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1988), 88.

- [6] Kenneth Clark. *Qytetërimi*, Tiranë: Libra për një shoqëri të hapur, 2005.
- [7] Kissinger, Henry. *Rendi botëror:Reflektime mbi karakterin e kombeve dhe kursin e historisë*. Tiranë: Time, 2015.
- [8] Kissinger, Henry.*Diplomacia*, Tiranë: Fan Noli, 2019.
- [9] Mirzoeff, Nicholas. *How to See the World: An Introduction to Images, from Self-portraits to Selfies, Maps to Movies, and More*. New York: Basic Books, 2016.
- [10] Mirzoeff, Nicholas. *Introduction to Visual Culture*.London: Routledge, 1999.
- [11] Said,Edward W. *Orientalizmi*. Shkup: Logos-A, 2009.
- [12] Sartre, Jean-Paul. *Being and Nothingness*. USA: University of Colorado Press, 1956.
- [13] Sartre, Jean-Paul. *Imagjinaria*. Tiranë:Fan Noli, 2017.
- [14] Sartre, Jean-Paul. *What is literature?* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1988.
- [15] Schopenhauer, Arthur. *Metafizika e dashurisë*. Tiranë: Plejad, 2015.
- [16] Sinani, Shaban. *Antropologji e identitetit: Tjetri në veprën e Ismail Kadaresë*. Tiranë: Naimi, 2018
- [17] Wojtyna, Miłosz. *Narratology and Imagology*. Tekstualia, no. 1. 2018.
https://www.academia.edu/78853274/Narratology_and_Imagology?ri=21796
- [18] Zacharasiewicz, Waldemar. *Imagology revisited*. Amsterdam: Rodopi, 2010.